

- Ляшенко, О. та Булавська, Г., 2012. Світовий досвід моделювання інноваційних процесів: макрокідхід. *Управлінські інновації: зб. наук. пр. ТНЕУ*, 1, с. 64–76.
- Макаров, В. Л., 2009. Обзор математических моделей экономики с инновациями. *Экономика и математические методы*, 1(45), с. 3–14.
- Рогоза, М. Є. та Вергал, К. Ю., 2011. *Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми: [монографія]*. Полтава: РВВ ПУЕТ.
- Рудь, Н. Т., 2010. Моделювання інноваційних процесів регіону. *Вісник Луцького національного технічного університету*, 10, с. 52–59.
- Рузанов, А. И., 2013. Особенности математического моделирования экономических процессов в условиях перехода к инновационной экономике. *Вестник ННГУ им. Н. И. Лобачевского*, 3(3), с. 222–225.
- Синявська, І., 2011. Кадрове забезпечення активізації інноваційної діяльності підприємств аграрного сектору. *Аграрна економіка*, 4(1–4), с. 98–100.
- Шиян, А. А., Ванжула, Д. Г. та Стадник, В. В., 2009. Теоретико-ігрова модель для дослідження умов мотивації інноваційного розвитку вітчизняних підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету*, 4(2), с. 145–148.
- Ястремська, О. М. та Тонєва, К. В., 2010. *Моделювання інноваційних процесів*. Харків: ХНЕУ.
- Duguet, E. and Kabla, I., 2000. Appropriation strategy and the motivations to use the patent system: an econometric analysis at the firm level in French manufacturing. *The economics and econometrics of innovation*, Springer US, pp. 267–305.
- Griffith, R., Huergo, E., Mairesse, J. and Peters, B., 2006. Innovation and Productivity across Four European Countries. *Oxford Review of Economic Policy*, 22(4), pp. 483–498.
- Hall, B. H. and Mairesse, J., 2006. Empirical Studies of Innovation in the Knowledge Driven Economy Introduction to a special issue on: «Empirical studies of innovation in the knowledge driven economy». *Economics of Innovation and New Technology*, 15, pp. 289–299.
- Herrerias, M. J., Cuadros, A. and Luo, D., 2013. Ownership Reform, Innovation, and Energy Intensity: Further Research across Chinese Regions. *The University of Nottingham. – Working Paper Series*, 9, pp. 2–36.

JEL R 580; Q 170

УДК 339.564:(633/635:631.894)

ПРОГРАМА І МЕТОДИКА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ «ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НІШЕВИХ КУЛЬТУР У КОНТЕКСТІ ЗРІВНОВАЖЕНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ РЕГІОНІВ: ТЕОРІЯ, МЕТОДОЛОГІЯ, ПРАКТИКА»

І. Черевко, к. е. н., доцент

Львівський національний аграрний університет

© І. Черевко, 2017

Черевко І. Програма і методика дисертаційного дослідження «Формування експортного потенціалу нішевих культур у контексті зрівноваженого розвитку сільських регіонів: теорія, методологія, практика»

Зрівноважений розвиток сільських регіонів об'єктивно повинен бути магістральним напрямом розвитку села і сільського господарства, тому пошук способів реалізації його концепції завжди є актуальним, особливо в динамічних умовах України. Одним із них є вироцнення нішевих культур. Останні вже сьогодні можуть стати тим чинником, який надасть досить енергійного поштовху сільській економіці, і на цій основі в органічному поєднанні розвиватимуться екологічна і соціальна сфери сільських регіонів, тобто здійснюватиметься їхній зрівноважений розвиток. Оскільки переробка продукції нішевих культур в Україні наразі переважно відсутня, а попит на цю продукцію за кордоном дуже високий, потрібно орі-

єнтуватися на формування її експортного потенціалу, що в сукупності створює широке поле для наукових досліджень зазначеної комплексної проблеми. На основі опрацювання існуючої інформації про стан вирощування нішевих культур в Україні і в інших країнах та наявних вже наукових праць з цього питання й узагальнення одержаних результатів, у статті обґрунтовано методiku та програму дослідження проблеми формування експортного потенціалу продукції нішевих культур як одного з чинників зрівноваженого розвитку сільських регіонів. При цьому обґрунтовано актуальність дослідження, його мету, завдання, інформаційну базу, предмет і об'єкт, положення можливої наукової новизни та практичної значущості результатів дослідження, основні робочі гіпотези, методiku дослідження та використані матеріали, проаналізовано значення вирощування нішевих культур і формування експортного потенціалу їхньої продукції як напряму диверсифікації підприємництва на селі і чинника зрівноваженого розвитку сільських регіонів, основні відмінні критерії цих культур, а також представлено розгорнутий план і програму дослідження.

Ключові слова: нішеві культури, зрівноважений розвиток, сільські регіони, експортний потенціал.

Cherevko I. Program and methodology of the dissertational investigation «Niche cultures export potential formation in the context of sustainable development of rural areas: theory, methodology, practice»

The sustainable development of rural areas must objectively be the main direction of development of the village and agriculture, therefore searching for ways to implement its concept is always relevant, especially in the dynamic conditions of Ukraine. In the current situation the development of agricultural activity in the direction of growing niche crops increasingly become one of these ways. Niche crops become today a factor, that can give a very energetic impetus to the rural economy so that, on this basis, to develop ecological and social spheres of rural areas in organic combination with the economic sphere development, i.e. – to carry out their sustainable development. Since in the vast majority of cases there is no processing of niche crops in Ukraine, and demand for these products abroad is very high, it is necessary to focus on organizing of the formation of its export potential, what creates a vast field for scientific research of this complex problem. Therefore, on the base of elaboration of existing information about the niche cultures growing in Ukraine and in other countries state and of the base of existing scientific works on this issue as well as on the base of the obtained results generalization, this paper presents the results of the substantiation of the methodology and research program of the problem of export potential of niche crops production products forming as one of the ways of sustainable development of rural areas. Herewith the topicality of the investigating problem, its purpose, task, information base, object of research, the positions of possible scientific novelty and the practical significance of results of investigation, main working hypotheses, research methods and materials used are substantiated, the importance of niche crops growing and the export potential of its products forming as a direction of diversification of entrepreneurship in the countryside and as a factor of sustainable development of rural areas is analyzed, the main distinctive criteria of these cultures, as well as both detailed plan and program of investigation are presented.

Key words: niche cultures, sustainable development, rural areas, export potential.

Черевко И. Программа и методология диссертационного исследования «Формирование экспортного потенциала нишевых культур в контексте уравновешенного развития сельских регионов: теория, методология, практика»

Уравновешенное развитие сельских регионов объективно должно быть магистральным направлением развития села и сельского хозяйства, поэтому поиск путей реализации его концепции всегда актуален, тем более в динамических условиях Украины. Один из таких путей – выращивание нишевых культур. Они могут стать уже сегодня тем фактором, который даст достаточно энергичный толчок сельской экономике, и на этой основе в органическом сочетании будут развиваться экологическая и социальная сферы сельских регионов, то есть будет осуществляться их уравновешенное развитие. Поскольку в подавляющем большинстве случаев переработка продукции нишевых культур в Украине пока отсутствует, а спрос на эту продукцию за рубежом очень высокий, нужно ориентироваться на формирование ее экспортного потенциала, что в совокупности создает широкое поле для научных исследований данной комплексной проблемы. На основе обработки существующей информации о состоянии выращивания нишевых культур в Украине и в других странах, имеющих уже научных работ по данному вопросу и обобщения полученных результатов, в статье представлены результаты обоснования методики и программы исследования проблемы формирования экспортного потенциала продукции нишевых культур как одного из путей уравновешенного развития сельских регионов. При этом обоснованы актуальность исследования, его цели, задачи, информационная база, предмет и объект, положения возможной научной новизны и практической значимости результатов исследования, основные рабочие

гипотезы, методика исследования и используемые материалы, проанализированы значение выращивания нишевых культур и формирование экспортного потенциала его продукции как направление диверсификации предпринимательства на селе и фактор уравнившегося развития сельских регионов, основные отличительные критерии этих культур, а также представлены развернутый план и программа исследования.

Ключевые слова: *нишевые культуры, уравнившееся развитие, сельские регионы, экспортный потенциал.*

Постановка проблеми. Майбутня інтеграція України до ЄС значною мірою пов'язана з рівнем розвитку сільських регіонів і необхідністю максимально можливого доведення його до європейського. У цьому контексті перед країною стоїть надзвичайно трудо- й капіталомістке завдання, виконати яке об'єктивно потрібно через зрівноважений розвиток цих регіонів, оскільки лише такий шлях може забезпечити нормальні умови проживання на селі й ефективно використання переваг сільського способу життя. Існуюча ситуація в агропромисловому комплексі України та в селі загалом дає підстави для того, щоб вважати і на сьогодні, і на найближчу та й на віддаленішу перспективу зрівноважений характер розвитку сільських регіонів важливим і актуальним. Доцільність й ефективність такого шляху розвитку підтверджується як вже набутою, хоча й не надто багатою та ефективною практикою розвитку сільських регіонів в Україні, так і досвідом вирішення проблеми в зарубіжних країнах, цікавим для нас можливістю його вивчення, систематизації й застосування за відповідних умов у вітчизняній практиці.

Оскільки досягти бажаного реально можна завдяки ефективному розвитку передусім економічної сфери села, об'єктивно необхідно в сучасних умовах працювати над диверсифікацією напрямів сільськогосподарської діяльності, якою займаються сільські жителі, фермери та інші дрібні виробники, бо великі підприємства та агрохолдинги до сільських регіонів мають дуже слабку прив'язку з позицій якогось позитивного впливу на розвиток соціальної та екологічної сфер внаслідок низького рівня їхньої соціальної відповідальності. Досить реалістичним вирішенням окресленої проблеми може бути вирощування нішевих культур, які не потребують великих площ і є порівняно високоприбутковими. Однак ця галузь для України надто нова і недостатньо вивчена з економічного погляду, щоб можна було сприяти її розвитку на дер-

жавному рівні. Тому пошук можливих ефективних шляхів цього розвитку є важливою проблемою, що потребує ґрунтовного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Рівновага й стабільність у сфері економіки означає певний стан, за якого пропозиція зрівноважується попитом, а можливості – потребами, і за якого виробничий потенціал повністю використовується (Wilkin, 2000, с. 5). Такого стану в принципі рідко можна досягти. Його прояв упродовж тривалішого періоду означає стагнацію. Відсутність рівноваги повинна інспірувати потребу в діяльності в напрямі досягнення цієї рівноваги. Тобто стосовно аналізу економічного розвитку йдеться лише про рівновагу динамічну (Kleracki, 2000, с. 11). Вперше концепція зрівноваженого розвитку (*sustainable development*) була сформульована і представлена у 1972 р. на Конференції ООН «Маємо лише одну Землю» у Стокгольмі (Wytrażek, 2006, с. 184). У ході конференції сформульовано Декларацію, відповідно до якої людина має невід'ємне право на свободу, рівність і належні умови життя в середовищі, яке давало б їй змогу жити гідно і у добробуті (Report..., 1972). У 1987 р. Світова комісія середовища і розвитку ООН (World Commission on Environment and Development) дещо розвинула Декларацію: доповнила її положенням про те, що зрівноважений розвиток передбачає можливість задоволення потреб сучасного покоління без зменшення шансів прийдешніх поколінь на їх задоволення (Johannesburg...; Report..., 1987). Окреслені при цьому три глобальні проблеми – охорона природного середовища, соціальний розвиток та економічне зростання – визначили спосіб мислення і розуміння зрівноваженого розвитку, властивий сучасній цивілізації (Bocian, 2008, с. 298–299). На черговому Саміті Землі у Йоганнесбурзі, цього разу під гаслом «Зрівноважений розвиток», було сформульовано декларацію про те, що зрівнова-

жений розвиток є єдиним шляхом, який може допровадити до покращання якості життя всіх людей без хижацької експлуатації природних ресурсів Землі (Report..., 1987).

З цього часу розуміння суті зрівноваженого розвитку не зазнало значних змін у всіх відповідних міжнародних документах. У більшості публікацій на цю тему йдеться про те, що «охорона середовища, соціальний і господарський розвиток не можуть утворювати незалежних площин існування людства. Вони об'єктивно повинні взаємно проникатись один іншим. Лише в такому разі можна говорити про зрівноважений розвиток в повному значенні цього терміна. Не може бути вповні можливим соціальний розвиток без одночасного господарського та екологічного розвитку, економічний – без соціального і природного, екологічний – без соціального і господарського» (Kowalski, 2010, с. 66) (тут і далі переклад наш – І. Ч.). І найбільше це стосується, власне, сільських регіонів, оскільки ніде більше, як тут, органічно поєднуються інтереси економічні, соціальні та екологічні. І ніде тісніше, як тут, економічна діяльність – сільськогосподарське виробництво – пов'язана з навколишньою екологічною і соціальною сферами.

Результати досліджень економічних аспектів проблеми зрівноваженого розвитку викладено у працях таких учених, як В. Амбросов, В. Горлачук, Б. Данилишин, В. Зіновчук, П. Макаренко, П. Саблук, М. Ступень, М. Хвесик, І. Червен, Г. Черевко, В. Шибанін, В. Юрчишин та низки інших. Екологічними аспектами зрівноваженого розвитку сільських регіонів займаються Д. Добряк, Н. Зіновчук, Л. Новаківський, П. Тархов, О. Царенко, В. Щербань та ін. Ґрунтовні результати проведених досліджень проблеми показано у працях польських учених-аграрників М. Адамовича, Р. Бялобжеської, Б. Добжанської (2007), Г. Добжанського (2007), Р. Доманського (1996), Р. Кіселя, М. Клодзінського, Г. Ковальського (2010), С. Козловського (1989), Б. Косьціка (Kościk i Sławińska, 2010), М. Маєвського, К. Маліка (2004), А. Радецького, А. Садовського (2007), М. Славінської (2010), Б. Клепацького (2000), Ф. Томчака (2000), Є. Вількіна (2000), В. Зентари (2000) та ін. Ці та інші вчені сформува-ли концептуальні засади зрівноваженого роз-

витку сільських регіонів стосовно їхніх основних аспектів. Причому екологи, економісти, соціологи мають власні уявлення та розуміння сучасності і його перспектив (Tisdell 1988).

Однак низький на сьогодні рівень розвитку аграрної економіки та низький рівень життя на селі свідчать про необхідність подальших досліджень вказаної проблеми щодо умов і потреб сьогодення, особливо враховуючи євроінтеграційні прагнення України. Наразі «українське село продовжує залишатись у глибокому соціально-економічному занепаді, селяни – у безнадійній ситуації» (Федорюк, Григанич та Дубель, 2009, с. 153]. «Внаслідок цього в Україні вже налічується 8 тис. сіл, що втратили можливість самовідтворення населення» (Кириленко та Павлов, 2010, с. 25]. «За роки незалежності з карти України зникли понад дві тисячі сіл – це дві середні за розміром області» (Паламар, 2008, с. 20).

І лише за останній період у наукових публікаціях, як реакція на вже реальну практику, починають з'являтися результати досліджень, присвячених вирощуванню нішевих культур як альтернативи крупномасштабному сільському господарству великих агропідприємств типу агрохолдингів та їм подібних. На думку О. Маслака, характерними рисами нішевих культур є малорозвиненість конкретного ринку, перевищення попиту над пропозицією, низька конкуренція у секторі виробництва такої продукції, високі закупівельні ціни та високий рівень дохідності. Якщо виходити з таких критеріїв, то, на думку науковців і практиків, до категорії нішевих культур можна віднести практично всі бобові, зокрема сочевицю, нут, маш, квасолю, боби і навіть горох (Над прірвою маржі..., 2017). До нішевих культур можна віднести як ягоди, горіхи або мускусний гарбуз, льон, шафран, так і екзотичні злаки (спельта, киноа), спаржу, овочі або органічні продукти. Безумовно, до них належать такі продукти з високою питомою часткою нематеріальної (інтелектуальної) складової в доданій вартості і ціні реалізації, як сир, вино (взагалі алкогольні напої), м'ясні спеціалітети. Важливою особливістю нішевих культур є й те, що вони, як правило, досить трудомісткі та ресурсовитратні у вирощуванні, а їхнє виробництво досить складно або взагалі неможливо масштабувати

(Арістов, 2017). Водночас виробництво нішевих культур може бути дуже вигідним і має низку переваг. Передусім це відсутність жорсткої конкуренції на ринку (Виважені рішення..., 2017). Такі культури часто не вимагають значних інвестицій в організацію виробництва, але при цьому забезпечують високий рівень рентабельності (Рейтинг..., 2017). «Нішеві культури для аграріїв – це своєрідна «подушка безпеки», яка гарантує їм додаткові прибутки і дає можливість вирішувати багато агрономічних проблем: страхуватись від посухи або відновлювати ґрунт, пересівати ними загиблі озимі» (Медведик, 2017).

Отже, підсумовуючи те, що можна наразі знайти про нішеві культури в науковій літературі, доходимо висновку, що вони можуть стати вже сьогодні тим чинником, який надасть досить енергійного поштовху сільській економіці з тим, щоб на цій основі в органічному поєднанні з економічною сферою розвивалися екологічна і соціальна сфери сільських регіонів, тобто здійснювався їхній зрівноважений розвиток.

Постановка завдання. Ми ставили завдання обґрунтувати методіку й програму дослідження розвитку вирощування нішевих культур і формування експортного потенціалу такої продукції як напряму диверсифікації підприємництва на селі і як чинника зрівноваженого розвитку сільських регіонів.

Методика дослідження та матеріали. У ході пошукових робіт опрацьовано значний обсяг наукових праць учених, котрі вивчають проблеми зрівноваженого розвитку сільських регіонів, формування його складових та впливу основних чинників на його ефективність, а також науковців, які вже присвятили свою увагу проблемі вирощування нішевих культур як напряму диверсифікації сільськогосподарського виробництва на селі і на цій основі – підвищення рівня зрівноваженості розвитку сільських регіонів. Крім того, використано також офіційні статистичні джерела інформації стосовно розміщення, обсягів, динаміки вирощування нішевих культур, їхньої ефективності, експорту.

Дослідження здійснено на основі діалектичного підходу до вивчення наявної інформації та матеріалів відповідних публікацій. Застосовано також монографічний метод обстеження окремих господарств, що займа-

ються вирощуванням нішевих культур. На основі методів аналізу і синтезу, а також розрахункового методу здійснено попередні розрахунки щодо доцільності налагодження переробки продукції окремих видів нішевих культур на противагу її безпосередньому експорту. Використання методів індукції і дедукції та аналітичних узагальнень дало змогу укласти загальну логіку і структуру дисертаційного дослідження та розробити план роботи і послідовність виконання її етапів.

Виклад основного матеріалу. *Вирощування нішевих культур і формування експортного потенціалу його продукції як напрям диверсифікації підприємництва на селі і чинник зрівноваженого розвитку сільських регіонів.*

Рівновага між системами – суспільною, економічною і природною – є особливо важливою в тих сферах людської діяльності, де вона безпосередньо зіштовхується з природою, де форма цієї діяльності та її результати безпосередньо залежать від природи. Такою сферою діяльності є якраз сільське господарство, а областю прояву – сільські регіони. Оскільки Україна є країною аграрною в силу специфічної структури її виробничих ресурсів та визначальних природних умов, самостійним окремим напрямом української державної аграрної політики повинен стати зрівноважений розвиток сільських регіонів.

У науковій літературі досить розповсюджено замість терміна «зрівноважений розвиток» вживати термін «сталий розвиток», що є некоректним (Бохан, 2010; Корнійчук, 2008; Марушевський, 2009; Мельник та Зубатко, 2009; Трофимова, 2010; Хвесик, 2010; Шубравська та Корсак, 2005). В економічній сфері розвиток не може бути сталим. Характер розвитку взагалі за конфігурацією нагадує «спіраль», переріз якої графічно дає синусоїду. Згідно з теорією хвиль Коливанова розвиток має взагалі циклічний, а не сталий характер. Термін «розвиток» передбачає динаміку, тому «сталого» розвитку як такого не може бути. Тобто «сталість» і «розвиток» є несумісними за своїм змістом і значенням поняттями.

Тому стосовно сільських територій доцільно вживати термін «зрівноважений розвиток сільських територій», а не «сталий розвиток сільських територій».

Сьогодні продаж за кордон сільськогосподарської продукції дає державі понад третину валютних доходів у бюджет. Зрозуміло, що у разі переробки такої продукції на місці на продукцію з більшою доданою вартістю, ці доходи могли б бути в кілька разів більшими. Але проблема полягає в тому, що рішення про експорт чи переробку сільськогосподарської продукції здебільшого приймають не державні органи, а її власники – потужні приватні агрохолдинги, які певним чином спрощують собі життя, не відходячи від елементарного процесу вирощування сільськогосподарських культур типу зернових, сояшнику, ріпаку тощо. Тому в цьому секторі дрібні виробники не мають жодної можливості конкурувати з ними. З огляду на це сільське господарство як галузь здійснює мінімальний позитивний вплив на розвиток сільських регіонів, а зрівноваженість у характері розвитку цих регіонів на сьогодні переважно відсутня. Реально розвиватися на високоефективному рівні дрібні виробники в селі матимуть змогу, займаючись вирощуванням культур, які не потребують великих площ для того, щоб забезпечити одержання максимуму прибутку за рахунок його концентрації на одиниці площі вирощування. До таких культур на сьогодні відносять так звані нішеві культури, зокрема сорго, сочевицю, горох, гірчицю, льон, нут, квасолю, коноплі, горіхи, часник, шафран, лошину, ожину, журавлину, жимолость, кизил, сепію, спельту та ін. Останнім часом до групи таких культур стали відносити і навіть досить традиційні – льон, коноплі, хміль, комерційне вирощування яких сьогодні в Україні є значно обмежене й навіть перетворилось на рідкість. Спостерігаємо також зростання експорту продукції нішевих сільськогосподарських культур.

Слід відзначити, що нішеві культури не можуть замінити традиційні зернові, такі як пшеницю чи кукурудзу. Однак питання так навіть і не стоїть. Розвиток вирощування нішевих культур є потужним способом вирішення проблеми підвищення рівня економіки у сільських регіонах, що відповідно сприятиме розвитку їхньої соціальної та екологічної сфер із метою підвищення рівня зрівноваженості розвитку сільських регіонів та покращання на цій основі сільського життя й

добробуту сільського населення і, завдяки цьому – забезпечення ефективного вирішення проблеми продовольчої безпеки країни.

Мета, завдання, предмет, об'єкт, інформаційна база дослідження та його методика. Метою дисертаційного дослідження є наукове обґрунтування та розробка теоретико-методологічних засад ефективного розвитку вирощування нішевих культур та формування експортного потенціалу їхньої продукції як чинника вирішення проблем зрівноваженого розвитку сільських регіонів та реалізації його стратегії в Україні.

Для досягнення цієї мети у процесі дослідження буде виконано низку конкретних завдань, основними з яких є:

- вивчити теоретичні підходи до трактування поняття зрівноваженого розвитку, дослідити еволюцію розуміння його змісту та на основі узагальнення одержаних результатів сформулювати власний, адекватний реальності варіант розуміння сутності й складових і чинників та умов здійснення зрівноваженого розвитку сільських регіонів;

- обґрунтувати: доцільність диверсифікації напрямів сільськогосподарського виробництва на селі як чинника ефективного розвитку сільського підприємництва та економіки села як вирішальної сфери зрівноваженого розвитку сільського регіону; комплекс необхідних заходів з боку держави з метою розробки системи державної підтримки вирощування нішевих культур та формування експортного потенціалу їхньої продукції; і економічну доцільність застосування відповідних технологій і технічних засобів з метою здешевлення продукції нішевих культур і на цій основі – підвищення ефективності їхнього виробництва;

- обґрунтувати і сформулювати: оригінальну методику визначення рівня зрівноваженості розвитку сільського регіону з встановленням питомої ваги у цьому розвитку кожної з його складових сфер; методику визначення оптимального рівня диверсифікації напрямів сільськогосподарського виробництва на селі як чинника ефективного розвитку сільського підприємництва та економіки села як вирішальної сфери зрівноваженого розвитку сільського регіону; методику визначення ефективності вирощування нішевих культур; методику визначення ефективності

формування експортного потенціалу продукції нішевих культур; методика визначення ефективного альтернативного варіанта використання продукції нішевих культур; методика здійснення розрахунку окупності проекту з вирощування нішевої культури та проекту експортування її продукції;

➤ здійснити аналіз і з'ясувати сутність нішевих культур як напряму диверсифікації сільськогосподарського виробництва на селі і чинника ефективного розвитку сільського підприємництва та економіки села – вирішальної сфери зрівноваженого розвитку сільського регіону;

➤ вивчити існуючі та сформувати оригінальну класифікацію нішевих культур для розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності їхнього вирощування та використання як експортного потенціалу в розрізі відповідних груп і з метою формування їхньої інвестиційної привабливості;

➤ встановити рівень інвестиційної привабливості окремих нішевих культур та рівень порівняльної їхньої ефективності за відповідних умов вирощування;

➤ дати оцінку існуючій нормативно-правовій базі вирощування нішевих культур та формування експортного потенціалу їхньої продукції; обґрунтувати необхідні напрями її подальшого розвитку і вдосконалення з метою підвищення рівня сприятливості умов для розвитку галузі;

➤ визначити основні складові механізму формування і функціонування експортного потенціалу продукції вирощування нішевих культур, уточнити, систематизувати і класифікувати його функції у контексті зрівноваженого розвитку сільських регіонів;

➤ визначити й обґрунтувати основні ринки збуту для українських нішевих культур і нішевих продуктів;

➤ розробити рекомендації щодо розвитку кооперативних економічних взаємовідносин у галузі вирощування нішевих культур та формування їхнього експортного потенціалу; щодо вибору органічного варіанта вирощування нішевих культур та формування їхнього екологічно безпечного експортного потенціалу на основі відповідних стандартів якості.

Об'єктом дослідження є процеси формування експортного потенціалу нішевих куль-

тур та підвищення ефективності їхнього вирощування у контексті зрівноваженого розвитку сільських регіонів.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних і практичних аспектів формування експортного потенціалу нішевих культур як вагомого чинника вирішення комплексу проблем, пов'язаних з еволюцією зрівноваженого розвитку сільських регіонів та реалізацією стратегії його здійснення.

Інформаційну базу дослідження утворюють законодавчі та нормативні акти України, офіційні матеріали Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, програмні документи міжнародних організацій, праці вітчизняних і зарубіжних учених із досліджуваної тематики, періодичні видання, результати особистих досліджень, а також інформація всесвітньої мережі Інтернет.

Методика дисертаційного дослідження. Основною засадою використаної у процесі досліджень методології буде застосування діалектичного підходу до явищ, які вивчатимуться. Такий підхід здійснюватиметься в ході аналізу фундаментальних положень сучасних теорій зрівноваженого розвитку сільських регіонів і забезпечення у них економічного відтворення в умовах обмеженості виробничих, особливо людських, ресурсів. Дослідження проблеми формування експортного потенціалу нішевих культур на основі підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах проводитиметься з урахуванням конкретних економічних умов і реального стану економічної, політичної та соціальної ситуації в країні, в органічній єдності історичних аспектів явища з логікою проходження цього процесу. За допомогою методу наукової абстракції разом із методом синтезу та аналізу в ході дослідження обґрунтовуватиметься визначення зрівноваженого розвитку сільських регіонів та його змісту й чинників, дефініція поняття «нішеві культури» в контексті їх впливу на вирішення проблеми зрівноваженого розвитку сільських регіонів, виявлятимуться й систематизуватимуться чинники, котрі впливають на ефективність формування експортного потенціалу нішевих культур як чинника зрівноваженого розвитку

сільських регіонів – основи підвищення рівня добробуту сільських жителів, покращання умов проживання на селі та вирішення проблеми продовольчої безпеки країни. У ході дослідження задіюватимуться методи: абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення проаналізованих теоретичних підходів та формування відповідних висновків); аналізу і синтезу (для дослідження та виявлення закономірностей, тенденцій та особливостей розвитку сільських територій на регіональному рівні і розвитку галузі вирощування нішевих культур в Україні та за кордоном); монографічний (вивчення закордонного та вітчизняного досвіду ефективності вирощування нішевих культур та формування їх експортного потенціалу); статистично-економічний (збір, опрацювання статистичних даних, групування, табличне та графічне подання отриманих результатів); економіко-математичний та моделювання – для розрахунків оптимальних варіантів розвитку досліджуваного напрямку у сільськогосподарському виробництві та математичного моделювання ситуацій з урахуванням можливих змін визначальних чинників.

Робочі гіпотези дослідження проблеми.

Основною метою подальшої трансформації аграрної економіки України повинно стати створення умов для всебічного задоволення інтересів не лише сільськогосподарських виробників, а й усіх жителів села загалом. Тому **першою робочою гіпотезою** в нашому дослідженні є те, що вихідними у розвитку села повинні бути інтереси селянина, а похідними від них – інтереси держави. В умовах розвитку аграрного сектору економіки через його реформування, створення й удосконалення відповідної інфраструктури державні інтереси можуть бути реалізовані на практиці лише за всебічного задоволення інтересів селянства, основними з яких є економічні, соціальні та екологічні. Звідси **другою робочою гіпотезою** є те, що оптимальне поєднання шляхів реалізації зазначених інтересів може бути забезпечене в умовах реалізації концепції зрівноваженого розвитку сільських територій. Особливо актуальним є дослідження можливостей реалізації засад зазначеної концепції для сільського господарства і технологічно поєднаних із ним галузей, оскільки саме в них мають місце найвідчутніші

суперечності між потребами в дальшій інтенсифікації використання природних ресурсів з метою задоволення зростаючих потреб населення, покращання рівня його життя, особливо у сільських регіонах, та необхідністю збереження якості цих природних ресурсів і природного середовища загалом.

Зміст терміна «сталий» більшою мірою характеризує постійність явища, його стабільність, незмінність, стійкість до впливу зовнішніх подразників, а тому не зовсім поєднується з процесом розвитку, який за своєю суттю є динамічним і зовсім непостійним чи стабільним. Тому **третьою робочою гіпотезою** нашого дослідження є те, що в контексті вирішення проблеми комплексності й органічної взаємопов'язаності розвитку села як сільської території обґрунтованішим всетаки є вживання терміна «зрівноважений».

Оскільки територія – це частина твердої поверхні Землі з притаманними їй природними та антропогенними властивостями і ресурсами, що характеризуються протяжністю (площею) як особливим видом «просторового» ресурсу, географічним положенням та іншими якостями, є об'єктом конкретної діяльності або дослідження, а сільська територія – це територія, розташована поза межами міських поселень, з її природними і антропогенними ландшафтами та сільськими поселеннями, то, виходячи із того, що термін «region» у Webster's New Encyclopedic Dictionary тлумачено як «area» (Webster's..., 1995, с. 856), а «area» – як «region» (Webster's..., 1995, с. 51), і враховуючи, що термін «territory» визначено як «area» (Webster's..., 1995, с. 1070–1071), можна з достатнім ступенем достовірності допустити як **четверту робочу гіпотезу** можливість і правомірність у контексті проблеми і концепції зрівноваженого розвитку села вживання термінів «територія» чи «регіон» як взаємозамінних. Зрештою, кожен регіон має свою територію, а кожна територія може мати виділені у ній регіони.

Як **п'яту робочу гіпотезу** прийнято, що вирішити проблему забезпечення зрівноваженості розвитку сільських регіонів на основі збалансування їхніх основних трьох сфер – соціальної, екологічної та економічної – можливо на основі розвитку саме економічної сфери.

Як *шосту робочу гіпотезу* приймаємо, що в Україні є реальні шанси вирішити проблему забезпечення зрівноваженого розвитку сільських регіонів через інтенсивний розвиток їхньої економічної сфери на основі диверсифікації напрямів сільськогосподарського виробництва як абсолютно переважаючого сектору підприємництва на селі і тепер, і на найближчу перспективу.

Сьома гіпотеза, прийнята у нашому дослідженні, стосується ґрунтового припущення про те, що одним із реальних шляхів диверсифікації напрямів сільськогосподарського виробництва на селі в умовах України є вирощування так званих нішевих культур і формування їхнього експортного потенціалу, оскільки на найближчу перспективу хоча б якогось масштабного застосування такої продукції в Україні поки що не видно, а попит на цю продукцію за кордоном є надзвичайно високим і явно незадоволеним, що й визначає високу вірогідність правдоподібності такої гіпотези. Частково ця гіпотеза вже підтверджується окремими фактами розвитку окресленого напрямку сільськогосподарської діяльності вже в Україні, але вони потребують вивчення, систематизації та узагальнення з метою вироблення рекомендацій щодо формування відповідної стратегії та визначення заходів, спрямованих на створення необхідних умов для її реалізації.

Передбачувана наукова новизна і практична значущість результатів дослідження

Передбачається, що наукову новизну одержаних результатів становитимуть:

- систематизовані теоретичні підходи до трактування поняття зрівноваженого розвитку і сформований адекватний реальності варіант розуміння сутності й складових, чинників та умов здійснення зрівноваженого розвитку сільських регіонів;

- обґрунтовані і сформовані: оригінальна методика визначення рівня зрівноваженості розвитку сільського регіону з встановленням питомої ваги у цьому розвитку кожної з його складових сфер; методика визначення оптимального рівня диверсифікації напрямів сільськогосподарського виробництва на селі як чинника ефективного розвитку сільського підприємництва та економіки села – вирішальної сфери зрівноваженого розвитку сільсь-

- кого регіону; методика визначення ефективності вирощування нішевих культур залежно від впливу відповідних чинників; методика визначення ефективності формування експортного потенціалу продукції вирощування нішевих культур; методика визначення ефективного альтернативного варіанта використання продукції нішевих культур; методика здійснення розрахунку окупності проекту з вирощування нішевої культури та проекту експортування її продукції;

- обґрунтовані: доцільність диверсифікації напрямів сільськогосподарського виробництва на селі як чинника ефективного розвитку сільського підприємництва та економіки села – вирішальної сфери зрівноваженого розвитку сільського регіону; сутність нішевих культур як напрямку диверсифікації сільськогосподарського виробництва на селі, а отже, чинника ефективного розвитку сільського підприємництва та економіки села – вирішальної сфери зрівноваженого розвитку сільського регіону; основні складові механізму формування і функціонування експортного потенціалу продукції нішевих культур, уточнена, систематизована і класифікована система його функцій у контексті зрівноваженого розвитку сільських регіонів; комплекс необхідних заходів з боку держави як основа системи держаної підтримки вирощування нішевих культур; економічна доцільність застосування відповідних технологій і технічних засобів з метою здешевлення продукції нішевих культур і на цій основі – підвищення його ефективності;

- узагальнені існуючі та сформована оригінальна класифікація нішевих культур у розрізі відповідних груп та рівня їхньої інвестиційної привабливості;

- сформована класифікація чинників ефективності вирощування нішевих культур;

- розроблені рекомендації щодо: підвищення ефективності вирощування нішевих культур та використання їхнього експортного потенціалу в розрізі відповідних груп і формування інвестиційної привабливості; розвитку кооперативних економічних взаємовідносин у галузі вирощування нішевих культур та формування їхнього експортного потенціалу; вибору органічного варіанта вирощування нішевих культур та формування його екологічно безпечного експортного по-

тенціалу на основі відповідних стандартів якості;

➤ здійснено оцінку та обґрунтовані необхідні напрями подальшого розвитку і вдосконалення існуючої нормативно-правової бази вирощування нішевих культур, формування експортного потенціалу їхньої продукції з метою підвищення рівня сприятливості умов для ефективного розвитку галузі;

➤ визначені й обґрунтовані основні ринки збуту для українських нішевих культур та нішевих продуктів;

➤ встановлений рівень інвестиційної привабливості окремих нішевих культур і рівень порівнянної їхньої ефективності за відповідних умов вирощування.

Практичне значення одержаних результатів полягатиме в тому, що висновки і пропозиції стануть дієвим підґрунтям для формування теоретико-методологічних і прикладних засад розвитку галузі вирощування нішевих культур та формування експортного потенціалу їхньої продукції як чинника вирішення проблем зрівноваженого розвитку сільських регіонів та реалізації його стратегії в Україні.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. Отже, обґрунтовано актуальність, мету, завдання, предмет, об'єкт, інформаційну базу та методику дослідження, сформувано робочі гіпотези а також показано наукову новизну результатів дослідження та їхню практичну значущість, що в сукупності дасть змогу ідентифікувати основні моменти та сформувати орієнтовну структуру дисертаційного дослідження проблеми вирощування нішевих культур і формування їхнього експортного потенціалу:

Розділ 1. Теоретичні основи дослідження формування експортного потенціалу нішевих культур у контексті зрівноваженого розвитку сільських регіонів

1.1. Сутність концепції розвитку сільських територій та специфічні риси її еволюції.

1.2. Складові зрівноваженого розвитку сільських регіонів та його основні сфери.

1.3. Сутність диверсифікації сільськогосподарського виробництва як чинника зрівноваженого розвитку сільських регіонів.

1.4. Поняття нішевих культур та їх класифікація і місце у процесі диверсифікації сільськогосподарського виробництва як чин-

ника зрівноваженого розвитку сільських регіонів.

1.5. Класифікація нішевих культур із метою розробки рекомендацій щодо підвищення ефективності їхнього вирощування й використання як експортного потенціалу в розрізі відповідних груп та інвестиційної привабливості.

Розділ 2. Методологія й методика дослідження формування експортного потенціалу нішевих культур у контексті зрівноваженого розвитку сільських регіонів

2.1. Методологічні підходи до організації дослідження проблеми формування експортного потенціалу нішевих культур у контексті зрівноваженого розвитку сільських регіонів.

2.2. Методика визначення ефективності вирощування нішевих культур.

2.3. Методика визначення рівня інвестиційної привабливості нішевої культури.

2.4. Методика здійснення розрахунку окупності проекту з вирощування нішевої культури та проекту експортування її продукції.

2.5. Методика визначення ефективного альтернативного варіанта використання продукції нішевих культур.

2.6. Методика визначення ефективності формування експортного потенціалу продукції нішевих культур.

2.7. Методика визначення оптимального рівня диверсифікації напрямів сільськогосподарського виробництва на селі.

2.8. Методика визначення рівня зрівноваженості розвитку сільського регіону.

2.9. Методика визначення впливу формування експортного потенціалу продукції нішевих культур на рівень зрівноваженості розвитку сільського регіону.

Розділ 3. Оцінка ефективності вирощування нішевих культур та формування експортного потенціалу їхньої продукції

3.1. Динаміка обсягів вирощування нішевих культур, їхні тенденції та вітчизняний ринок.

3.2. Ефективність вирощування нішевих культур.

3.3. Експорт продукції нішевих культур та його структура. Основні ринки збуту та їхні особливості.

3.4. Потенціал експорту нішевих культур в Україні та його структура.

3.5. Оцінка ефективності експорту нішевих культур в Україні та його впливу на зрівноважений розвиток сільських регіонів.

Розділ 4. Чинники, що забезпечують ефективність вирощування нішевих культур та формування експортного потенціалу їхньої продукції

4.1. Оцінка нормативно-правової бази вирощування нішевих культур та формування експортного потенціалу їхньої продукції в Україні.

4.2. Стан організації збуту й переробки продукції нішевих культур. Умови здійснення її експорту.

4.3. Стан забезпеченості галузі технологічними, технічними та інформаційними ресурсами і консалтингом.

Розділ 5. Перспективи розвитку галузі вирощування нішевих культур та формування експортного потенціалу їхньої продукції

5.1. Розробка системи державної підтримки вирощування нішевих культур та форму-

вання експортного потенціалу їхньої продукції.

5.2. Оптимізація вибору варіанта вирощування нішевих культур для конкретного господарства та формування експортного потенціалу їхньої продукції.

5.3. Стимулювання розвитку системи кооперування у галузі вирощування нішевих культур.

5.4. Оптимізація структури експортного потенціалу продукції нішевих культур.

5.5. Розвиток вітчизняної переробки продукції нішевих культур та формування потенціалу експорту.

5.6. Створення передумов для довготермінового партнерства з імпортерами на умовах форвардних контрактів та хеджування цінними ризиками.

5.7. Розвиток системи аграрного консалтингу для виробників нішевої продукції.

5.8. Розвиток вирощування нішевих культур на органічній основі та формування потенціалу екологічно безпечної продукції.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Арістов, В., 2016. *Фермери або агрохолдинги? Оптимальна модель розвитку українського агробізнесу*. [online] Доступно: <<https://uhbdp.org/ua/news/agro-news/1330-fermery-ahrokholdynnyu-optymal-na-model-rozvytku-ukrainsko-ho-ahrobiznesu>> [Дата звернення 11 грудня 2017].

Бохан, А. В., 2010. Міжнародна екологічна безпека в контексті інноваційного та стійкого розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*, 1, с. 14–17.

Виважені рішення та вивчення ринку приведуть до мільйона з гектару: підсумки конференції, 2017. [online] Доступно: <<https://uhbdp.org/ua/1191-vivazheni-rishennya-ta-vivchennya-rinku-privedut-do-miljona-z-gektaru-pidsumki-konferen-tsiyi>> [Дата звернення 11 грудня 2017].

Кириленко, І. Г. та Павлов, О. І., 2010. Проблеми українського села та їх вирішення у контексті аграрних трансформацій. *Економіка АПК*, 7, с. 24–31.

Корнійчук, Л., 2008. Економічне зростання і сталий розвиток. *Економіка України*, 4, с. 82–90.

Марушевський, Г. Б., 2009. Збалансований (сталий) розвиток. *Екологічний вісник*, 5, с. 8–10.

Медведюк, В., 2017. *Нішеві культури — це «подушка безпеки» для аграріїв*. [online] Доступно: <<http://agroportal.ua/ua/views/mnenie-eksperta/nishevye-kultury-eto-podushka-bezopasnosti-dlya-agrariyv/>> [Дата звернення 11 грудня 2017].

Мельник, Л. Г. та Кубатко, О. В., 2009. Економічний розвиток регіонів України з урахуванням екологічної компоненти в контексті сталого розвитку. *Регіональна економіка*, 3, с. 129–135.

Над прірвою маржі: огляд ринку нішевих культур., 2017. [online] Доступно: <[https://agroday.com.ua/2017/12/13/nad-prirvoyu-marzhi-yak-zarobyty-na-nishev-yh-kulturah-i-skilky-tsogo-chekaty-ch-2/ур\(ch.2\)](https://agroday.com.ua/2017/12/13/nad-prirvoyu-marzhi-yak-zarobyty-na-nishev-yh-kulturah-i-skilky-tsogo-chekaty-ch-2/ур(ch.2))> [Дата звернення 11 грудня 2017].

Паламар, А., 2008. Село вимирає... *Універсум*, 3 – 4, с. 20–26.

Рейтинг нішевих агрокультур для експорту в ЄС, 2017. [online] Доступно: <<https://uhbdp.org/ua/news/agro-news/1342-reitynh-nishevyykh-ahrokultur-dlia-eksportu-v-yes/>> [Дата звернення 11 грудня 2017].

Трофимова, В. В., 2010. Концепція сталого розвитку як основа постіндустріальних моделей розвитку. *Інвестиції – практика та досвід*, 8, с. 33–37.

Федорюк, М. Д., Григанич, Н. С. та Дубель, І. В., 2009. Організаційно-економічні основи розвитку соціальної інфраструктури сільських територій за умов інтеграції в СОТ. *Інноваційна економіка*, 3, с. 153–159.

Хвесик, Ю. М., 2010. Інвестиційно-екологічні засади державного регулювання сталого розвитку АПК з урахуванням регіональних особливостей. *Інвестиції: практика та досвід*, 6, с. 3–6.

Шубравська, О. В., та Корсак, Л. М., 2005. Чинники та індикатори сталого розвитку агро-сфери. *Економіка АПК*, 12, с. 15–20.

Bocian, A. F., 2008. Warunki i możliwości realizacji rozwoju zrównoważonego. Szanse Polski. *Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony*. Białystok: Wyd. Ekonomia i Środowisko, s. 292–303.

Dobrzańska, B. M., 2007. *Planowanie strategiczne zrównoważonego rozwoju obszarów przyrodniczo cennych*. Białystok: Wyd. Ekonomia i Środowisko.

Dobrzański, G., 2007. *Inerpretacje trwałego i zrównoważonego rozwoju. Obszary badań nad trwałym i zrównoważonym rozwojem*. Białystok: Wyd. Ekonomia i Środowisko.

Domański, R., 1996. *Przestrzenna transformacja gospodarki*. Warszawa: PWN.

Johannesburg summit. [online] Available at: <<http://www.johannesburgsummit.org>> [Accessed 10 December 2017].

Klepacki, B., 2000. Zrównoważony rozwój terenów wiejskich – wybrane aspekty teoretyczne. *Roczniki Naukowe SERIA*, T. II, Z. 1, p. 8–13.

Kościk, B. i Sławińska, M. eds., 2010. *Zrównoważony rozwój terenów przygranicznych*. Lublin: wyd-wo KUL, 2010.

Kowalski, G., 2010. Zrównoważony rozwój jako naczelną zasadą ustrojową Rzeczypospolitej Polskiej. *Prawo i Środowisko*, 1, s. 61–78.

Kozłowski, S., 1989. Koncepcja ekorozwoju w warunkach Polski. *Nauka Polska*, 2, s. 68–79.

Malik, K., 2004. *Efektywność zrównoważonego i trwałego rozwoju w wymiarze lokalnym i regionalnym*. Opole: Wyd. Instytut Śląski.

Report of the United Nations Conference on the Human Environment: Document A/Conf./48.14/Rev.1, Ch.1. 1972. New York, UN, 437.

Report of the World Commission on Environment and Development, 1987. [online] Available at: <<http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm>> [Accessed 10 December 2017].

Sadowski, A. i Poskrobko, B., 2007. Rozwój zrównoważony jako proces społeczny. *Obszary badań nad trwałym i zrównoważonym rozwojem*. Białystok: Ekonomia i Środowisko, s. 87–99.

Tisdell, C. A., 1988. Sustainable development differing perspectives of ecologist? Economist and the relevance of LDCs. *World Development*. vol. 16, pp. 373–384.

Tomczak, F., 2000. Doświadczenia światowe rozwoju rolnictwa: konkluzje dla Polski. *Roczniki Naukowe SERIA*, T. II, Z. 1. Warszawa-Poznań-Zamość, s. 14–22.

Webster's New Encyclopedic Dictionary. 1995. New York: BD&L, 1639.

Wilkin, J., 2000. Polskie rolnictwo w procesie transformacji – mechanizmy, tendencje i efekty przemian. *Roczniki Naukowe SERIA*, T. II, Z. 1. Warszawa-Poznań-Zamość, s. 23–30.

Wytrażek, W., 2006. Wdrażanie zasady zrównoważonego rozwoju w działaniach samorządu terytorialnego. *Rozwój zrównoważony na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym – doświadczenia polskie i możliwości ich stosowania na Ukrainie*. Lublin, s. 179–185.

Ziętara, W., 2000. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich. *Roczniki Naukowe, SERIA*, T. II, Z. 1. Warszawa-Poznań-Zamość 2000, s. 5–7.

